

ואולם המאירי הביא דעת 'יש אומרים', שאם נתערב רוצח שנגמר דינו בכמה רוצחים שלא נגמר דינם, מודה ר' יהודה שאין מכניסים אותם לכיפה. ולא חלק אלא במקרה ההפוך, שאחד שלא נגמר דינו נתערב בכמה שנגמר דינם. [ואפילו לדעה הראשונה שם החולקת, משמע דוקא כשאחד עכ"פ נגמר דינו למיתה, אך לא כשאף אחד מהם לא נגמר דינו]. ושמא יש לדחות שהוא מדבר אפילו באופן שכל אלו שלא נגמר דינם, השתתפו במאורע אחד, שאז ודאי ניתן לדונם למיתה ממש אילו לא התערבו עם אחר. וצ"ע.

ולדעת חכמים שפוטרם משום שאין כאן גמר דין בפניו, הוא הדין אפילו אם רק אחד נגמר דינו וכל השאר לא נגמר דינם — אי אפשר לפסוק הדין, כי מ"מ אין לב"ד ידיעה ודאית, הגם שיש רוב. כן כתב בשערי ישר (ג סוף פרק ב).

*

חייבי מיתות שוגגין — פטורין מן התשלומין

התורה כללה בפסוק אחד את חיוב הממון למכה בהמה ואת חיוב המיתה למכה אדם. מכאן הכלל שכשם שמכה בהמה חייב ממון על כל פנים, בין שוגג בין מזיד וכו', כן מכה אדם פטור מממון על כל פנים, בין שוגג בין מזיד וכו'. ונראה שטעמו של כלל זה מתגלה דוקא בסמיכות זו של בהמה ואדם בחילופי דיניהם, ושורשו במעלתו היתרה של כבוד האדם שיש לשמור עליו בכל מקרה ומקרה; —

לחיי בהמה יש תשלומים, אך לעולם אין תשלומים לחיי אדם: ולא תקחו כפר לנפש רצח. בו ברגע שאדם מתחייב בנפשו וחיייו מסורים לדין שמים — ודין זה חל עליו גם במקרה שהפשע עצמו אמנם נידון בדיני אדם, אך לא הנסיבות שבהן בוצע — ברגע זה שוב איננו יכול להתחייב ממון. חומרת הפשע ומעלת כבוד האדם שאין דומה לה, ושהיא נפגעה קשות, הן באישיות הפושע והן באישיות הנפגע, אינן סובלות שידובר כאן בעסקי ממון. לתבוע מרוצח, או מהורג נפש שזוכה מסיבות מקילות, שלכל הפחות ישלם פיצוי עבור בגדיו הקרועים של הנרצח — מחשבה זו אין דעת תורה סובלתה (רש"י הירש בפרשו לתורה — משפטים).

דף פ

'אמר ר' יוסי: אפילו אבא חלפתא ביניהן' — על הזכרת שם אביו בכינוי של כבוד (כמו כאן: 'אבא חלפתא') — ע' במובא ביוסף דעת קדושין לא: [יש לציין שבספר מרגליות הים צידד שאין המדובר כאן על ר' יוסי בן חלפתא אלא חכם אחר, וכינה אבא חלפתא ככינוי של כבוד, אך לא שהיה אביו].

'אלא אמר רבא: הכי קאמר... ושור שנגמר דינו שנתערב בשורין אחרים מעלייא — סוקלין אותן' — ואין הולכים אחר הרוב, כי 'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי'. ואין שייך ביטול ברוב בתערובת בעלי חיים, לפי שהם חשובים ואינם בטלים.

אולם שיטת רבנו תם (מובא בתוס' כאן ובעוד מקומות) שבהמה שנדרסה ע"י זאב והיא מעורבת בתוך העדר — לא נאסר כל העדר אלא ניתן להתיר העדר על ידי הזזת הבהמות והפרשתן ממקום התערובת, שאז דנים כפי הכלל 'כל דפריש' — מרובא פריש', והרי רוב העדר כשרות ולא טרפות. [ולשיטתו רק בקדשים גזרו שלא לעשות כן (זבחים עג:), אך לא בחולין].

(במקומות אחרים בתוס' משמע שדעת ר"ת שאסור לכתחילה לניידם. וע' פירוט השיטות בדעת ר"ת, בפרי מגדים יו"ד קי ב'שפתי דעת' סקל"ו).

אלא שלכאורה משמע מדברי חכמים כאן (לפי הסבר רבא) שאין פוטרים אותם מסקילה על ידי שיפרשו, אלא דנים את התערובת כולה בסקילה. ופרש רבנו תם (בספר הישר תשו' פא-פד) לפי שלענין מיתה יש להחמיר ולקיים ובערת הרע מקרבך מכל מקום.

ואמנם המהרש"א פרש שלשיטת ר"ת אין סוקלים אלא את השוורים שיש להניח שהרגו, לפי האומדן. ואם אכן אין לנו לתלות באחד יותר מבשאר — כולם פטורים על ידי ניווד (וכנראה לא היו לנגד עיניו דברי ר"ת עצמו בספר הישר, כי מבואר שם שכולם נסקלים, כאמור).

זו שיטת רבנו תם. אבל כמה ראשונים חלקו ואמרו שאפילו פרשו הבהמות מעצמן — אין להתירן עפ"י דין 'רוב', כיון שכבר נאסרה התערובת כולה (עתוס' ורא"ש חולין צה. וכן דעת רש"ל להחמיר. וכ"מ בש"ך ובט"ז יו"ד קי.ו. אך אפילו לשיטה זו, דוקא אם נודע קודם שנפרשו שיש ביניהם איסור שנתערב, אבל אם לא נודע אלא לאחר שפרשו זו מזו — מותרות. עש"ך שם סקל"ג ובשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א כ).

ויש מחלקים ואומרים שלכתחילה אמנם אין לניידם, ואם הפרישם במתכוין — אסורים [גזירה שמה יקח מן הקבוע], אבל פרשו מעצמם — מותרים (שאילתות, רשב"א ועוד. וכן פסק בשו"ע יו"ד קי.ו).

רבי יהודה אומר: כונסין אותן לכיפה — פרש רש"י: שאין צריך לסקלם שלא להטריח בית דין. ואם תאמר מדוע אין חייבים לסקלם כדי לקיים מצות 'השור יסקל'? צריך לומר כיון שמדין תורה הלך אחר הרוב ופטורים אלא דמדרבנן בעלי חיים אינם בטלים ברוב, הלכך אין מטריחים הבית דין בספק דרבנן.

[וע' גם במרכבת המשנה (הל' סנהדרין ה,א) ששור של כהן גדול שהרג, שנסתפקו (לעיל טז.) האם נידון בכ"ג או בע"א — לדעת הרמב"ם להלכה נידון בכ"ג (וכן דעת המאירי שם), לפי שאין מטריחים ב"ד הגדול מספק. הרי שלדעתו אפילו במקום ספק דאורייתא אין מטריחים לב"ד אלא יהרג בכ"ג [וממילא אף אם מצות סקילה לא נתקיימה כדינה, פקע החיוב בהריגתו]. ואמנם שם יש חולקים (ע' בירור הלכה שם), אבל כאן דמדרבנן הוא הכל מודים].

אם משנגמר דינה עיברה וילדה — וולדה אסור. הניחא למ"ד זה וזה גורם אסור... — אפילו לפי שיטת רבנו תם ששור הנסקל אינו נאסר בהנאה בחייו אלא רק חל בו דין לדונו מיד ושואם יישחט או ימות — ייאסר אז בהנאה [י"א שזו גם שיטת הרמב"ם — ע' אבי עזרי הלכות מאכלות אסורות (תנינא) ד,כב. וכן בעינים למשפט זבחים ע: וכן בשו"ת בית זבול ח"א יח,ו ודלא כהמנ"ח (נב). וע' הר צבי סנהדרין עא.] — גם לשיטה זו, וולדה שנוצר לאחר שנגמר דינה — אסור, מפני שהיוצא ממנה הרי הוא כמוה, וכשם שעליה חל דין זה, לדונה, ולכשתמות תאסר, כך חל על הולד [ונראה שהוא הדין לענין חלבה היוצא ממנה, שאסור] (עפ"י זכר יצחק ח"ב מא).

ובחדושי הגר"ר בענגיס (ח"א סא, יח) הניח בפשטות שחלב היוצא ממנה מותר, ואכן הקשה מדוע הולד שנוצר אח"כ אסור, הלא האם עצמה לא היתה אסורה בהנאה באותה שעה, וגם כל היוצא ממנה מותר. ונשאר שם ב'צע"ג'.

(ע"ב) 'זאם עד שלא נגמר דינה עיברה ומשנגמר דינה ילדה — ולדה אסור, עובר ירך אמו' — נראה מדברי הרמב"ם (נוקי ממון יא, יא-יב; איסורי מזבח ג, יב-יג), וכן מפורש בדברי הרמ"ה — לחלק בין מעוברת שנגחה, שאז יש דין סקילה גם על הולד, משום ש'היא וולדה נגחו', ובין מעוברת בשעת גמר דין, שאז הולד אמנם נאסר מדין 'עובר ירך אמו', אך דין סקילה אין עליו, שלא חל עליו אלא האיסור שחל על האם, אבל כדי לסקול צריך שיהא שותף ממש בשעת הנגיחה (עפ"י 'חדושי הגר"ה על הש"ס'. וע"ע: מנחת חינוך נב; חדושים ובאורים יד,כו).

ברש"י איתא 'אם עד שלא נגמר דינה הוכר עובר' — וכתב הרש"ש שנראה שטעות סופר היא, וצריך לומר 'עיברה' במקום 'הוכר עובר'. שהרי כל שכן אם נגמר דינה לפני שהוכר, שנחשב יותר כירך אמו. ואפשר שרש"י לא בא לאפוקי כשלא הוכר עד שנגמר הדין, אלא להפך, אם נגחה ועדיין לא הוכר רק אחר כך, אף שיועדים אנו כעת שהיתה מעוברת בשעת נגיחה — אעפ"י שהולד אסור אינו נסקל (כחילוק הנ"ל), שאין אני קורא בהם 'היא וולדה נגחו' כל שלא הוכר. וצ"ע.

'מתני ליה רב יחזקאל לרמי בריה: הנשרפין בנסקלין... מאי איריא דשריפה חמורה, תיפוק ליה דרובה נסקלין...' — לא שיש כאן דין רוב לפי האמת, שהרי זה קבוע וכמחצה על מחצה דמי [ואין לניידם ולדונם ב'כל דפריש מרובא פריש' — כיון שאי אתה רשאי למושכו להחמיר עליו], אלא כלומר ודאי לא גרע משום שהרוב נסקלים (עפ"י תוס'). ועוד יש לפרש: אפילו לא היתה שריפה חמורה אלא שוה לסקילה, היה לנו לדון כאן בדין רוב על ידי שנכבשם ונניידם ונפסוק 'כל דפריש מרובא פריש' (ע' תורת חיים).

דף פא

'אלא אומר לו אבא, כך כתיב בתורה. סוף סוף היינו הך? — אלא אומר לו, אבא, מקרא כתוב בתורה כך (הוא) — לפירוש רש"י, סבר המקשה שאומר לו: אבא, אין הדין כן לפי שכך כתוב בתורה. ועל כך הקשה הלא זהו ממש כאומר לו 'עברת על דברי תורה'. והשיב המתרגם שאינו מזכיר לו כלל את מה שעשה, אם כדין אם לאו, אלא מודיעו הדין והוא יבין מאליו. ומדברי הרמב"ם (ממרים ו,יא) נראה שכך פרש: המקשה סבר שבניחותא הוא אומר, כאילו מודיעו שטעה, והמתרגם תרגם שאומר כן בדרך שאלה ואינו אומר שטעה אלא כשואל ממנו הדין, והוא דרך כבוד (לחם משנה שם).

וכן כתב המאירי — שיראה הבן בעצמו כמסופק ושואל, ע"ש. וע"ע כסא רחמים. וע"ע בקדושין לא: אודות מחלוקת אב עם בנו בהלכה. וע"ע בשו"ת יד סופר (כב) — דוגמאות רבות במחלוקות קדמונינו בהלכה עם אבותם.

'מנא הא מילתא דאמור רבנן מי שנתחייב שתי מיתות ב"ד נידון בחמורה...' — מאחר שבארנו שאפילו אם נגמר דינו על הקלה, נידון שוב על החמורה ואין אומרים 'גברא קטילא' הוא, קשה אימא הכי נמי, ומנין לנו שבאמת אין הדין כן (עפ"י כסא רחמים). ועל כך הביאו מקרא ד'יחזקאל שמשמע מסדר הדברים שנגמר דינו על הקלה ואחר כך על החמורה [ואם מדובר כשלא נגמר דינו קודם על הקלה — מה בא הכתוב להשמיענו. ע' מהרש"א, יד דוד, ערוך לנר].

והוליד בן פריץ שופך דם — זה בן סורר ומורה' — על שם שסופו להיות שופך דמים (רש"י ורמ"ה). ועוד יש לפרש שגורם מיתה לעצמו והרי הוא שופך את דמו. [כדרך שדרשו (סג). אזהרה לבן סורר ומורה מלא תאכלו על הדם] (רש"ש).

'דרש רב אחא בר' חנינא... שלא אכל בוכות אבותיו... שלא הלך בקומה זקופה... שלא ירד לאומנות חבירו... שלא נהנה מקופה של צדקה. וכתוב: צדיק הוא חיה יחיה' — יש לפרש כל אלו

ב. נתכוין להרוג ישראל זה והרג ישראל אחר; לדברי חכמים חייב מיתה, ולרבי שמעון פטור ממיתה (וארב לו וקם עליו) וחייב בתשלומי דמי הנהרג ליורשיו (כן פרשו בגמרא דעתו, כדברי רבי שפרש ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש – ממון). ולתנא דבי חזקיה, נתכוין להרוג את זה והרג את זה – פטור ממיתה ומממון.

הרמב"ם (חובל ומויק דו; רוצח דא) פסק שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה – פטור. ואם נגף אשה הרה ויצאו ילדיה – משלם דמי ולדות.

ג-ד. אמר, לאחד משניהם אני מתכוין, או כסבור ראובן ונמצא שמעון – לחכמים פשוט שחייב מיתה ולרבי שמעון פטור ממיתה.

ואולם אם מתכוין לאדם מסוים, אעפ"י שאינו יודע אם הוא ראובן או שמעון – חייב (עתוס').

ה. הזורק אבן לתוך חבורת בני אדם, אפילו רובם ישראל ומיעוטם עכו"ם – פטור אפילו לחכמים, גזרת הכתוב לדונם כמחצה על מחצה (וארב לו וקם עליו) ויכול לומר לעכו"ם נתכוונתי (רש"י). ואפילו אמר על אדם מסוים שעמד, אליו אני מתכוין, ונהרג – פטור. שאומר: סברתי שהוא עכו"ם (עפ"י תוס').

דפים עט – פ

קעב. א. האם אפשר לגמור דינו של רוצח שנתערב בין רוצחים אחרים?

ב. שנים שהיו עומדים ויצא חץ מביניהם והרג, ואחד מהם חסיד ידוע – האם ניתן לדון את השני ברציחה?
ג. מה דינו של שור שהרג אדם ולא נגמר דינו למיתה, שנתערב בין שוורים אחרים שכבר נגמר דינם לסקילה?

ד. מה דינו של שור שהרג אדם ונתערב בין שוורים דעלמא?

א. אי אפשר לגמור דינו של רוצח ללא שמוזהים אותו בודאות. ועל כן אם נתערב בין רוצחים אחרים – כולם פטורים. לפי הסבר שמואל, לדברי רבי יהודה כונסים את כולם לכיפה עד שימותו, שהרי כולם רוצחים הם. ולפי ריש לקיש, גם לרבי יהודה פטורים שלא חלק לא בשורים.

ב. שנים שהיו עומדים ויצא חץ מביניהם והרג – שניהם פטורים. ואמר רבי יוסי: אפילו אבא חלפתא (שהכל יודעים שהוא חסיד ולא זרקו) ביניהם (שאינ מחייבים השני משום חזקה זו. כן פירש רבא את משנתנו עפ"י הברייתא).

ג. שור שהרג נפש אדם ולא נגמר דינו למיתה ונתערב בין שורים שנגמר דינם למיתה – לדברי ריש לקיש נחלקו בדבר חכמים ורבי יהודה; לחכמים, כולם פטורים מסקילה כיון שהוקשה מיתת השור למיתת הבעלים וא"א לגמור דינו שלא בפניו. ולרבי יהודה – כונסים אותם לכיפה עד שמתים. ולדברי רבא מבואר שלחכמים כל השורים נסקלים, ואפילו היו רובם מותרים ורק אחד נגמר דינו למיתה. א. כן מבואר לפי גרסתנו בגמרא. וכן נקט ר"ת. ואולם ריב"ם גרס אחרת, ולדבריו אפילו לריש לקיש שור שנתערב בשוורים שנגמר דינם להסקל – ימותו כולם.

ב. נחלקו ראשונים לדברי ריש לקיש לפי חכמים, האם מותרים כולם בהנאה כל עוד הם חיים, ואע"פ שנגמר הדין של רובם, אין שור הנסקל נאסר אלא לאחר מותו (ר"ת), או אסורים בהנאה, אם משום שיש בהם מצות הריגה (ער"ן) או מפני ששור הנסקל נאסר מחיים. אלא שאין ב"ד נזקקין לסקלם, שלא הטריחום, או משום גזרה אטו רוצחים שנתערבו (עתוס').

ד. שור שנגמר דינו למיתה שנתערב בשורים דעלמא; לדברי רבא, בזה נחלקו רבי יהודה וחכמים, שלחכמים יסקלו כולם (שהרי כולם אסורים בהנאה מספק), ולרבי יהודה כונסים אותם לכיפה (ואין צריך לסקלם, שלא להטריח לבית דין. רש"י). [לריש לקיש, לשיטת רבנו תם כולם פטורים ומותרים, שיש לכבשם כדי שינודו ויפוצו הנה והנה ולדונם ב'כל דפריש מרובא פריש'].

א. הרמב"ם (נו"מ יא, י) פסק כחכמים, שכולם נסקלים.

ב. אם כשנתערב השור לא נגמר דינו למיתה עדיין – אין גומרים את דינו וכולם פטורים (כן פסק הרמב"ם – נו"מ יא, י). ולדעת הריב"ם כולם ימותו.

דף פ

קעג. מה דינו של ולד בהמה שהרגה אדם, במקרים דלהלן:

א. היתה מעוברת בעת הנגיחה.

ב. נתעברה לאחר הנגיחה וילדה קודם גמר הדין.

ג. נתעברה לאחר הנגיחה וילדה אחר גמר הדין.

ד. נתעברה לאחר גמר דין וילדה.

א. בהמה שהרגה אדם והיתה מעוברת בשעת הנגיחה, וילדה (בין שילדה קודם גמר דין בין לאחר גמר דין) – הולד חייב סקילה כמוה, כי גם הוא היה שותף בנגיחה (כדברי רבא 'היא וילדה נגחו').

לדברי התוס', זהו רק למ"ד עובר ירך אמו. וכן פסקו להלכה. ודעת רבנו תם שלהלכה אין עובר ירך אמו, ואף על פי כן הולד במיתה כי גם הוא שותף בנגיחה.

ב. נתעברה לאחר הנגיחה וילדה קודם גמר הדין – הולד מותר.

ג. נתעברה לאחר הנגיחה וילדה אחר גמר דין – אסור, שהעובר ירך אמו הוא והרי נגמר הדין על שניהם. [ויש דעה האומרת 'עובר לאו ירך אמו'].

יש אומרים בדעת הרמב"ם והרמ"ה שאמנם הולד אסור כאמו אבל אינו בסקילה, מפני שלא היה שותף במעשה הנגיחה.

ד. נתעברה לאחר גמר דין וילדה; למאן דאמר 'זה וזה גורם אסור' – הולד אסור, כיון שנוצר מן האיסור. ולמ"ד 'זה וזה גורם מותר' – מותר, שהרי אביו מותר.

א. הרמב"ם (ע' הל' עכו"ם ז; איסור"מ ג) פסק שמותר.

ב. התוס' צדדו לומר שלדעת האומר אין חוששים לזרע האב, אסור אפילו אם ננקוט זה וזה גורם מותר.

קעז. האם מותרה לדבר החמור מותרה לדבר הקל, ומאי נפקא מינה?

לפי המבואר בסוגיא נראה לכאורה שאם התרו על עונש מסוים, כגון סקילה, אפשר שאינו מותרה למיתה קלה, אבל אם התרו בו בסתם, כגון שאמרו לו שחייב מיתה ולא פרשו איזו מיתה. [ודלא כר' יהודה הסובר שצריכים להודיעו באיזו מיתה הוא נהרג] – הוי מותרה לדבר הקל. ואולם יש מפרשים שכוונת הגמרא לומר היות ואפשר לסתום, אזי גם אם פרש את המיתה החמורה – הוי מותרה לקל (ע' בחדושי הר"ן).

ע"ע כתובות לג ובראשונים, אודות מותרה למיתה אם נחשב מותרה למלקות.

דף פא

קעה. מי שנתחייב בשתי מיתות בית דין, באיזו הוא נידון?

מי שנתחייב בשתי מיתות – נידון בחמורה, ואף על פי שנגמר דינו תחילה על הקלה, אין אומרים 'גברא קטילא' הוא ולא יתחייב שוב.

- א. התוס' צדדו לפי תירוץ אחד שאין אפשרות שתתקבל עדות שניה, משום 'עדות שאי אתה יכול להזימה', שהרי באו להרוג 'גברא קטילא', ואי אתה מוצא אלא בעובר בפני בית דין. ולפי תירוץ אחר אין זו עדות שאי אתה יכול להזימה (וכ"ד רבנו תם בספר הישר תשובה פז), כיון שאילו יזמו או יוכחשו הראשונים, הועילה עדותם של האחרונים.
- ב. משמע שנידון בחמורה באותו יום, ואין ממתנינים למחרת כיון שכבר נידון למיתה (עפ"י ספר הישר תשובה פז).

רבי יוסי אומר: נידון באיסור הראשון שחל עליו. ופרשו דעתו משום שאין איסור חל על איסור, כגון הבא על אשת איש שנעשית אחר כך חמותו – אין איסור חמותו חל על אשת איש, הלכך נידון בחנק (וחכמים סוברים, מתוך שחלים עליו איסורים נוספים כשנעשית חמותו, שנאסר בשאר קרובות, חל גם איסור חמותו, משום 'כולל'). שער המלך.

קעו. מתי דנים אדם בהכנסה לכיפה?

העובר עבירה שיש בה עונש מלקות ו'כרת', ושנה באותה עבירה עצמה, והתרו בו – בפעם השלישית או ברביעית [לדעת אבא שאול] אינו לוקה אלא מכניסים אותו לכיפה, ונותנים לו תחילה לחם צר ומים לחץ ושוב מאכילים אותו שעורים עד שכריסו מתבקעת. ונחלקו תנאים האם צריכים להתרות בו על הכנסתו לכיפה, או די בהתראה למלקות ג' פעמים.

וכן הדין לשונה בעבירה ללא מלקות, כגון שלא קיבל ההתראה בפירוש אלא שתק או הרכין ראשו, או בעבירה שיש בה מיתת בית דין – בפעם השלישית [או הרביעית], כונסים אותו לכיפה עד שימות.

- א. הלכה כר"ק שמכניסים אותו בפעם השלישית. ואין צריך להתרותו על ההכנסה לכיפה.
- ב. לפי העולה מן הסוגיא, אפילו לרבי אינו נכנס לכיפה אלא בשלישית ולא בשניה (שו"ת הרשב"א ח"ה רעז).

ההורג את הנפש בעדות המיוחדת, פירוש שהעדים לא ראוהו כאחד (רב), או שלא בהתראה (שמואל), או שהיתה הכחשה בבדיקות העדים ולא בחקירות (אבימי) – נידון בכיפה.